

» ptáci našich lesů



LELEK LESNÍ (*CAPRIMULGUS EUROPAEUS*)

Lelek je ve svém prostředí dokonale maskovaný a na svoje mimikry spolehlá. Foto: Lubomír Hlásek

Robert Doležal

Kdyby se tato série článků měla zabývat tajuplnými ptačími druhy naší přírody, pak by čestné místo mezi nimi náleželo lelku lesnímu. Je k tomu předurčen skrytým způsobem života, legendami, které ho obestírají, vzhledem i schopnostmi. Už jen jméno, které mu ještě donedávna náleželo – lelek kozodoj – probouzí náš zájem. Lelek je nočním druhem, který se živí hmyzem a dříve s oblibou lovil nad pastvinami s domácími zvířaty. Díky zobáku, který může v obraně doširoka rozevřít, býval viněn z toho, že dokáže kozám sát mléko přímo ze struků. Je to jen pověra, ale zajímavé je, že jeho latinské jméno Caprimulgus vyjadřuje právě tuto činnost a že je takto označován i v jiných zemích. V případě nepříznivého počasí s nedostatkem hmyzu dokáže lelek upadnout do stavu strnulosti, kdy jeho tělesná teplota poklesne ze 40 °C na 14 °C. Tak dokáže šetřit svoji energii.

Rozšíření a početnost

Lelek lesní je druhem s palearktickým typem rozšíření; kromě nejsevernějších částí obývá celou Evropu a jeho areál zasahuje na Blízký Východ, do severozápadní Afriky a dále přes Střední Asii do Číny (Šťastný et al., 2006). Jeho početnost se od druhé poloviny minulého století, zejména od 70. let, silně snížila a s ní se zmenšil převážně v okrajových partiích také jeho areál. Evropa představuje více než polovinu hnězdího areálu lelka lesního s populací přesahující 470 tis. páru, což

tvoří 50-74 % populace celosvětové. Pokles početnosti pokračoval také v letech 1970-1990 a pomaleji v letech 1990-2000. Naopak ve Velké Británii či Nizozemsku byl zaznamenán její vzestup. S ohledem na trvalý pokles například početné turecké populace je však v celoevropském kontextu hodnocena populace lelka lesního jako ubývající (BirdLife International 2004). Naše populace je na základě dat získaných v letech 2000-2003 odhadována na 400-700 páru a v Červené knize ohrožených druhů je tento druh řazen v kategorii EN – druh ohrožený (Šťastný et al., 2006).

Prostředí a způsob života

Výskyt lelka lesního má na našem území ostrůvkovitý charakter. Dává přednost listnatým i jehličnatým lesům, které se mozaikovitě střídají s pasekami, mlazinami, světlínami a průseky. Žije na okrajích borových lesů na písčích (jižní Morava) a v rašelinných borech (jižní Čechy). Vyhovuje mu také různě degradovaná stanoviště typu vojenských cvičišť a střelnic, pískoven, zarůstajících pastvin apod. Vhodné podmínky může v souvislých lesích nalézt působením vichřic či požárů

(www.biomonitoring.cz). Početnější je u nás v nižších polohách, v horských byl zaznamenán do výšky 900 m n. m. Lelek lesní je přísně tažný druh zimující v subsaharské Africe. Na zimoviště odlétá od poloviny září a vrací se od druhé poloviny dubna (Šfastný et al., 2006).

Popis

Velikostí odpovídá lelek většímu kosu. Má ale delší ocas a dlouhá, štíhlá křídla. Zbarvení je velice nenápadné, šedohnědě se žlutohnědými a černými skvrnami a pásy. Dospělý samec má sněhobílé skvrny na křídlech a v rozích ocasu. Přes den odpočívá vsedě na zemi nebo podélne na větví. Velké tmavé oči mívaly přivřeny, aby jimi na sebe neupozornil. Aktivním se stává za šera, kdy vylétá lovit hmyz. Přítomnost lelka na hnizdišti prozradí vytrvalé, monotonné až několik desítek minut trvající hrčivé orrrrrr-orrrrrr..., které přednáší od setmění do svítání. Při svatebních letech samec tleská křídly a během letu, kdy střídá pomalé mávání křídly a plachtění, mohou být vidět bílé skvrny na koncích křídel a na ocasu.

Hnízdění a péče o mláďata

Hnízdit začíná lelek lesní asi 3-4 týdny po návratu ze zimoviště, to znamená od druhé poloviny května do července. Hnízdí jednotlivě a revír volí pravděpodobně samec, který přilétá dříve. Hnízdo si lelek nestaví. Dvě bílá, různě hnědě skvrněná vejce (výjimečně jedno nebo 3-4) snáší přímo na zem, na jehličí, listí, mech nebo jen písek. Polohu snůšky si pamatuje tak přesně, že při přemístění vajec třeba jen o 15 cm usedá na původní místo. Na vejcích se střídají oba ptáci, přičemž samice sedí přes den a samec ji střídá večer a ráno. Doba sezení je 17-18 dní a mláďata se po vylíhnutí zdržují na hnizdě jen následující 2-3 dny, než se rozptýlí po jeho okolí. Krmena jsou oběma rodiči v noci, v případě druhého hnizdění stejného páru, kdy samice klade vejce druhé snůšky ještě v době hnizdní péče o mláďata z prvního hnizdění, je krmí samec. Potravu jim rodiče vyvrhují do jíncu. Mláďata jsou vzletná po 16-18 dnech, osamostatňují se ale po 31-34 dnech a pohlavní dospělosti dosahují počátkem 2. kalendářního roku. Lelek



Samice lelka na hnizdě, které vlastně hnizdem vůbec není. Vejce jsou snášena přímo na zem.
Foto: Lubomír Hlásek



V chladném počasí a při nedostatku potravy dokáže lelek podstatně snížit svoji tělesnou teplotu a upadá do stavu strnulosti.
Foto: Zdeněk Tunka



Široce rozevíratelný zobák napomáhá lelkům při lovu velkého hmyzu.
Foto: Martin Vavřík

hnizdí pravidelně dvakrát do roka (Hudec a kol., 2005).

Potrava

Potravu lelků tvoří především v noci létající hmyz. Hudec (2005) udává výsledky dvojice studií, kdy v Anglii tvořili potravu lelků ze 49 % noční motýli, z 38 % brouci a z 13 % dvoukřídlý hmyz. V Německu bylo v jejich potravě zjištěno 179 druhů hmyzu, většinou létajícího, s převahou řádu Lepidoptera (62,4 %). Svoji kořist chytají lelci v letu díky obratným vzdušným manévrům a polykají ji celou (Hudec a kol., 2005).

Význam a ochrana

Lelek lesní je druhem uvedeným v příloze I Směrnice o ochraně volně žijících ptáků 79/409/EHS a jako takový je předmětem ochrany ve čtyřech ze 41 ptačích oblastí vyhlášených na území ČR (Bzenecká Doubrava – Strážnické Pomoraví, Českolipsko – Dokeské pískovce a mokřady, Dourovské hory a Třeboň-

sko). Jeho populace byla v letech 1985-89 odhadnuta na 600-1 200 párů, což znamenalo pokles o 20-50 % oproti období 1973-77. Až do mapování v letech 2001-2003 následoval další pokles o 30-40 %. Předpokládá se, že hlavními příčinami tohoto úbytku jsou změny v jeho životním prostředí, které souvisejí s komerčním pěstováním stejnověkých lesních porostů se silným tlakem na těžbu dřeva, používání nevhodných pesticidů v lesnictví a zemědělství, což se projevuje úbytkem velkého hmyzu, vymizení pastvin a kolize s dopravními prostředky na silnicích (Šfastný et al., 2006). Ochrana lelka lesního by tedy měla spočívat ve vyloučení používání pesticidů v jádrových lokalitách tohoto druhu a v opatřeních, která by nezvyšovala riziko kolizí s auty a hlukovou zátěž budováním dopravních komunikací procházejících těmito oblastmi. K dalším zásahům ve prospěch lelka patří blokování sukcese na lokalitách ve stávajících i bývalých vojenských výcvikových prostorách, prosazování takových způsobů lesního hospodaření, které podporují druhovou i věkovou diverzitu lesních porostů a ochrana jeho lovišť (lesní mokřady, lesní okraje, louky apod.) (www.biomonitoring.cz).

Seznam použité literatury je k dispozici u autora.

Autor:

Ing. Robert Doležal

www.birdwatcher.cz

E-mail: dodin@post.cz